

jel elhagyása következtében nagy kezdőbetűs lett az alcím, és szintén a helyesírási szabályzatunk általános előírása szerint szerepelnek nagy kezdőbetűvel az újságok, a folyóiratok és az évkönyvek címének szavai. A kiadványok azonosító számának (ISBN, ISSN) elhagyása szintén a terjedelmet csökkentette. Mindezekről a tételek előtti szöveges magyarázatból tájékozódhatunk, amely az adatelemek megnevezésével egy-egy mintát is közöl a könyvekről, valamint az időszaki kiadványokról.

Az összesen 2541 tétel Andreas Hess 1473-as *Chronica Hungarorum* című nyomtatványával kezdődik. Számuk 1949-ig együttesen 447 kiadvány, az ötvenes évektől pedig az alábbi táblázat szerint alakul évtizedenként a Kronológiában említett kiadványok száma:

1950-es évek	180
1960-as évek	258
1970-es évek	340
1980-as évek	379
1990-es évek	368
2000-es évek	512
2010-ben	56
2011-ben	1

A nyomtatásban megjelentetett szakmai kiadványok, a könyvtárosi segédkönyvek, a bibliográfiák, a könyvtári híradók és egyéb szakterületi folyóiratok (köztük az 1876-ban megindult *Magyar Könyv-Szemle*) között először 1952-ben jelenik meg a diafilm, 1982-ben a mikrofilm, 1989-ben a hajlékonylemez (floppy), majd a CD-ROM és 1997-től a webes dokumentumok. A *Kronológiában* említett kiadványok sorát egy 2010. október 14-i konferencia tanulmányainak 2011-ben közreadott kötete zárja.

Gerő Gyula a négy kötetben a magyar, illetve magyarországi könyvtárosság több mint egy évezredét mutatja be a 18830 esemény leírásával, a név szerint említett, több mint 5700 személyre és a szintén több mint 3600 hatóságra, intézményre, szervezetre vonatkozó adatokkal. Ahogyan a kötetekben latinul és magyarul is mottóként megfogalmazta: Ami erőmből lett megtettem / Bevégeztem amit elkezdtem. Nos, ha Gerő Gyula be is fejezte, remélhetőleg a ha-

zai könyvtárosság történetének ez a megkerülhetetlen forrásbázisa nem fejeződik be 2010 végével, hanem intézményesítve (akár a Könyvtári Intézet keretében) tovább épül – a későbbiekben szabad webes hozzáféréssel a könyvtárügy, illetve az egyes könyvtárak történetének kutatói számára. Hasznosításával remélhetően minden könyvtári honlapon olvasható lesz a 'Rólunk' menüpont alatt legalább néhány mondat az intézmény megalapításának, létrejöttének hiteles körülményeiről, gyűjteményének eredetéről, az esetleges elődintézményekről.

Gerő Gyula történeti kronológiája a könyvtártörténet-írás egyik műfajában alkotott maradandót. A kötetek adatgazdagsága remélhetően inspirálóan hat majd hazai könyvtárügyünk, különösen a 20. századi könyvtári ellátottság, a 20. századi könyvtári intézmények, a 20. századi könyvtárosság kritikai szemléletű történeti feldolgozására is.

KÉGLI FERENC

Ein Heiliger unterwegs in Europa, Tausend Jahre Koloman-Verehrung in Melk (1014–2014), Hrsg. von Meta Niederkorn-Bruck, Wien, Weimar, Köln, Böhlau, 2014, 528 p. ISBN 978-3-205-79556-8

Szent Kálmán Stockerau környéki erőszakos halálának (1012) és melki eltemetésének (1014) ezredik évfordulója kínált arra alkalmat, hogy 2012-ben a melki apátságban egy reprezentatív konferencián tekintsék át tiszteletének legkülönfélébb szempontjait. Jelen kötet a konferencián elhangzott előadások javát, összesen 21-t tartalmaz, ami egyfelől örvendetes, másfelől magyar előadó hiányában a hazai olvasóban jogos hiányérzetet kelt. A kötet szerkesztőjének, Meta Niederkorn-Brucknak neve (Mittelalterliche Geschichte und Historische Hilfswissenschaften, Universität Wien) ugyanakkor megnyugtathatja az olvasót, hiszen ő a kérdéskör legjobb osztrák ismerője, akinek munkái mindmáig alapvető kézikönyvei a Kálmán-kutatásnak (*Der heilige Koloman, Der erste Patron Niederösterreichs*, Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 16, Wien, 1992, nem kevésbé korábbi

tanulmánykötete, *Koloman 1012–2012, Tradition und Wandel in der Verehrung des Heiligen. Kontinuitäten und Brüche als Ausdruck der Zeit*, Melk, 2012). A konferencia jellegéből és céljából is következik, hogy a szakmai és tudományos népszerűsítő szempontok a tanulmányok között, sőt egyazon előadáson belül is keverednek, aminek talán annyi pozitív eredménye lehet, hogy a könyvet egy szélesebb olvasókörzés veszi majd kézbe, minthogyha a kiadó egy steril szakkönyvet jelentett volna meg.

Meta Niederkorn-Bruck nyitó tanulmányában a szent ünnepének a kalendáriumokban való előfordulását követi nyomon a 12.-től a 21. századig, ami elsősorban az eltemetés ünnepnapját, október 13-át, másodsorban a halál feltételezett napját, július 17-t, illetve 26-t jelenti. Kálmán ünnepé kétségkívül hamar regionális jelentőségre tesz szert, a regensburgi Martyrologium Wolfhardi-ba már 1100 körül bemásolják, de Regensburgban is pótlólag beírják nevét még a 12. század elején, s rögtön tegyük hozzá, Magyarországra is eljut a tisztelete. Sajátos, hogy bár nyugtázza Kálmán magyar királynak – elsősorban Bagi Dániel német nyelvű írásai alapján – a magyar történelemben játszott szerepét, mégis nevével kapcsolatban semmiféle megjegyzést nem tesz, sőt ennek az egész kötetben alig találjuk nyomát. A kötet egy későbbi tanulmányában, a bajor földi kultuszt vizsgálva a magyar király névadására Alois Schmid utal, igaz Kosztolnyik Zoltán angol nyelvű munkája alapján. Joggal hiányoljuk a legutóbbi magyarországi publikációk hiányát (KERTÉSZ Balázs, *Albert királyról és Szent Kálmán magyarországi tiszteletéről, Magyar vonatkozások egy müncheni és egy melki kódexben = Magyar Könyvszemle*, 2011, 445–465; KERNY Terézia, *Szent Kálmán és Könyves Kálmán kultuszáról = Ars Hungarica*, 2001, 9–32), amik akár külön-külön is helyet kaphattak volna német fordításban jelen tanulmánykötetben. A nagy ívű tanulmányban joggal utal ausztriai tiszteletének II. Ottokár cseh király, IV. Rudolf herceg, III. Frigyes és Miska császárok nevéhez kapcsolható fordulópontjaira, míg a 16. század elejére hivatalosan és végérvényesen Kálmán helyet kap az osztrák védőszentek között, amint azt Dürer híres 1517-es fametszetén is meg-

csodálhatjuk. Érdekeséget persze bőven említ a tanulmány, miként jelenik meg az anglikán naptárak hatására október 13-án Hitvalló Edvárd ünnepe, vagy a hitleri időben miként vált a nap a fajvédőnek tekintett Gobineau halálának emléknapjává. Nem meglepő, hogy manapság Ausztriában sem tudnak a fiatalok már semmit a történeti Kálmánról, miként a névadásban is teljesen divatja múlttá vált. Meglepő persze, hogy a hangsúlyosan napjainkig eljutó bemutatás az internetes forrásokat és honlapokat teljesen mellőzi.

A következő tanulmányok inkább a történeti háttér megrajzolására vállalkoztak, semmint, hogy Kálmán tiszteletéhez nyújtsanak újabb közvetlen adalékokat. Ide tartozik az Ausztria elnevezés (Österreich) nyomon követése a történelemben a 10.-től a 20. századig (Ernst Bruckmüller, Institut für Österreichskunde); az első ezredforduló körüli Német-római birodalom és szomszédjainak kapcsolatát felvázoló tanulmány (Rainald Dubski, Universität Wien); a nálunk is jól ismert gnadensdorfi honfoglalás kori sír és leleteinek bemutatása (Ernst Lauer-mann, Museum für Urgeschichte, Asparn/Zaya), valamint Altmann, passauai püspök életútjának (1010/1020–1091) felvázolása (Udo Fischer, Paudorf-Göttweig, plébános).

A Kálmánra vonatkozó történeti elbeszélő forrásokat mutatja be Andreas Bihrer (Christian-Albrechts-Universität zu Kiel), elsősorban Thietmar von Merseburg krónikája alapján. Érvelése szerint Thietmarnak a szentre vonatkozó említése (VII. 76) rendkívül jelentős, mivel csak mint egyszerű peregrinust említi, s Melkbe való 'translatió'-ját kapcsolatba hozza Henrik örgróffal. Érdekes, hogy a Babenbergekkel jó kapcsolatot ápoló Thietmar a melki hagyománnyal (Annales Mellicenses) szemben (1012. meghal, 1013. első eltemetés, 1014. melki 'translatio') egyetlen évhez, vélhetően 1017-hez csoportosítja az eseményeket, sőt saját kezűleg korrigálja a fennmaradt kéziratban a szent nevét, ami annál inkább is érthetőbb, mivel a krónikában az ír Kilián kíséretében szerepel egy másik Colomannus is. A szerző – szemben a korábbi szakirodalommal – úgy gondolja, hogy Kálmán semmiképpen sem lehetett szentföldi zárandok,

azzá, mégpedig írnek majd csak a 12. század elején (más, korábbi vélemény szerint a 11. század végén) íródott passiója és a későbbi hagyomány teszi meg. A szintén 11. századi Niederalteichi Évkönyv azonban már említi a halál helyeként Stockeraut, azt határozottan 1012-re datálva.

A kötet egyik leginformatívabb írása a Kálmán tiszteletére a 11–16. századok között íródott egyszólamú liturgikus énekek zenetörténeti elemzésével foglalkozik (David Merlin, Universität Wien). A szerzők közül ő az első, aki a liturgikus források alapján megállapítja, hogy Melk környékéről a régi bajor területekre, különösen a passauai püspökség hatósugarában kisugárzott a szent tisztelete a Melk – Bécs – Bécsújhely – Sopron – Pozsony neveivel jelzett területre, egészen Magyarorszáig, Szlovéniáig és Dél-Tirolig. Hivatkozik is Lauf Judit német nyelvű tanulmányra (*Verbindungen der mittelalterlichen liturgischen Praxis in Wien und Ödenburg = Codices Manuscripti*, 73/74, 2010, 15–30, magyarul: *Bécs és Sopron középkori liturgikus gyakorlatának összefüggései a soproni kódextörödékek alapján = Magyar Könyvszemle*, 2009, 273–304.).

Hasonlóképpen tanulságos írások tekintik át Kálmán latin és német nyelvű legendáit (Christine Glassner, ÖAW, Abteilung Schrift- und Buchwesen des Instituts für Mittelalterforschung, Wien), valamint későközépkori és kora újkori melki tiszteletének forduló pontjait (Gottfried Glassner OSB, Melk), aminek főbb állomásai: 1170-ben a Péter templomból az apátsági templomba való átvitele, 1363-ban a gótikus síremlékének elkészítése, 1429-ben a Kálmán oltár felszentelése, a melki reform hatására tiszteletének terjedése, 1451-ben ünnepnapjára a vásártartási kiváltság megszerzése, 1594-ben a Kálmán kriptá megújítása, 1647-ben a kora-barokk Kálmán oltár felállítása, majd 1735-ben a barokk apátsági templomban a síremlék megújítása. A ma is látható oltárról Werner Telesko (ÖAW, Institut für Kunst- und musikhistorische Forschungen, Wien) gazdagon illusztrált tanulmánya nyújt pontosabb tájékoztatást. Kálmán tiszteletének melki vonatkozásait tárgyalja a Melket ábrázoló 18. századi metszeteket (Ralph Andraschek-Holzer, Niederösterreichische Landesbibliothek,

St. Pölten), a melki Babenberg sírfeliratokat bemutató írások (Andreas Zajic, Universität Wien). Külön tanulmányban szólnak a néprajzi vonatkozásokról (Edeltraud Ambros), valamint a Kálmánról íródott, a bécsi egyetemhez kapcsolódó humanista kör verseiről, így Johannes Stabius (1513) és Joachim Vadianus alkotásairól, amiket latinul és német fordításban is olvashatunk a kötetben (Elisabeth Klecker, Universität Wien).

Igen érdekes kérdéseket vet fel a szent vélt vagy lehetséges írországi eredetét számba véve Dagmar Ó Riain-Raedel (Cork University). Először az ír királyfi-legendával foglalkozik, s megállapítja, hogy annak legkorábbi nyomai a 17. századi ír ferencesekhez kapcsolódnak. Valójában írásos forrás egyetlen vonatkozó feltevést sem támogat, tekintsék Kálmánt az 1022-ben meghalt Maol Seachnaill fiának, akár más genealógiával próbálkozzanak. A skót eredet kutatása, és jórészt hamisított forrásokkal való igazolása pedig abból a tényből fakad, hogy a skótokat sokáig nem azonosították az írekkel, s Kálmán passiója „Scotice gentis oriundum” szavait helytelenül értelmezték. A melki forrásokban már a 16. század elején Kálmán mint a Magyarországon született Essexi Margit fia tűnik fel, amit talán a Péter, magyar királyhoz kapcsolt ereklyeszerzés története is befolyásolhatott (ami érdekes módon csak itt kerül említésre a kötetben). A krónikás Thietmar szavait értelmezve tovább gondolja Christine Glassner felvetését, hogy a „speculator” a történetben nemcsak kémet, hanem püspököt is jelölhetett, s ebben az értelemben Kálmán 1012-ben akár „szolgálati úton” is járhatott a térségben, miközben Kálmán szentföldi zarándokútját ő sem tartja valószínűnek. A passió megszületését joggal hozza kapcsolatba a melkiek rivalizálásával az új Babenberg-alapítással, Klosterneuburggal, miként az 1155-ben alapított bécsi Schottenstifttel is tanácsos volt tudatosítani, hogy az első ír mártír ereklyéi nem náluk, hanem Melkben nyugodnak. A történet manipulatív voltát támogatja az a tény is, hogy az ír szenteket említő korai források a térségben furcsa módon hallgatnak Kálmánról. Hozzátehetjük, manapság a magyar nyelvű honlapokon is elterjedt Kál-

mán skót származtatása, magyar anyától született skót királyné, Szent Margit fiaként említik, pl. athlynx.net/archives/3555 (2014. 12. 30.).

A korszak történeti és művelődéstörténeti háttérét megvilágító tanulmányok sorába tartozik a szentföldi zarándoklatok nyugati emlékanyagáról szóló írás (Michael Grünbart, Wilhelms-Universität Münster); a dortmundi városi védőszenetet, Reinoldus bemutatása (Thomas Schilp, Universität Duisburg-Essen); a Vornbacherek 11–12. századi Melkhez fűződő viszonyát elemző írás (Klaus Lohrmann); a politika és a szentek tiszteletének kapcsolatát széles perspektívába bemutató áttekintés, eljutva egészen 2003-ig, amikor felső-ausztriai tartományi patrónussá Szt. Flóriánt választották, sőt 2012-ig Orbán Viktor ópusztaszeri turul szobrot avató beszédéig (Kathrin Pallestrang, Museum für Völkerkunde, Wien), vagy éppen a zarándoklatoknak és szentkultusznak a történelemoktatásban betöltött szerepéről szóló pedagógiai kitekintés (Andrea Longoni-Hötschl (Universität Wien) is ebbe a sorba tartozik.

A kötet olvasóinak nagy nyeresége, hogy a téma legfrissebb szakirodalmával, valamint a művészeti vonatkozásokban gazsámú, kiváló minőségű illusztrációval ismerkedhetnek meg. Bizonyos témák és megközelítések hiánya regisztrálható, így a magyarországi tisztelete, vagy a melki fej-ereklytartó kutatástörténete, aminek ismét számos, legalábbis kutatástörténeti magyar vonatkozása lenne (vö. Kovács Éva, *Species, Modus, Ordo*, Bp., 1998, 205.). Hasonlóképpen Kálmán király mellett Károly Róbert törvénytelen fia, Kálmán püspök neve is említendő lenne, különösen mivel a nevével ellátott, mindmáig bizonytalan datálású díszkard éppen a bécsi KHM Waffensammlungjában található, ami a Szent György lovagrenddel is kapcsolatba hozható (VESZPRÉMY László, *A Szent György-lovagrend: a kutatás állása = Károly Róbert és kora*, szerk. Kerny Terézia, Smohay András, Székesfehérvár, 2011, 72–73). Éppen jelen kötet is igazolja, hogy a legnevesebb Kálmán nevet viselő személyek, egy király és püspök éppen Magyarországon éltek, másutt Európában hasonlót nem találunk.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Ősz Sándor Előd, Bibliotheca Calviniana Transylvanica, Kora újkori Kálvin-kiadások Erdélyben, Frühneuzeitliche Calvin-Ausgaben in Siebenbürgen, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdélyi Református Egyházkerület, 2014 (Erdélyi református egyháztörténeti füzetek, 21), 500 p.

A Kálvin Emlékévek (2009–2014) eredményeként a közelmúltban jelent meg Buzogány Dezső fordításában az *Institutio*, s ezzel szinte egy időben a *Bibliotheca Calviniana Transylvanica* (a továbbiakban: *BCT*). A fiatal kolozsvári levéltáros, Ősz Sándor Előd az Erdélyi Református Egyházkerület támogatásával kapott lehetőséget arra, hogy feltérképezze az Erdélyben, a Partium keleti részén és néhány Ó-Romániában található könyvtárban őrzött Kálvin-köteteket. A Bukaresttől Zilahig terjedő, 37 közgyűjteményt érintő kutatóutak páratlan gazdagságban tárták fel a kora újkori művelődés- és egyháztörténet egyik meghatározó alakjának irodalmi termését, a nagyszabású vállalkozás eredményeként veheti kézbe az olvasó a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet sorozatának legújabb tagját.

A számok önmagukért beszélnek: a közgyűjteményekben őrzött 294 kötetben 358 Kálvin-kiadást felmutató munka kiegészült 2 magántulajdonban lévő kötettel. A találati lista viszonylag kis átfedést mutat az *Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozatban közölt tételekkel (százötvenkettőtől mindössze huszonkettőt sikerült azonosítani), ezért is hangsúlyoznunk kell az autopszia fontosságát. A szerző főleg e két korpuszra alapozta a kutatást, célja nem csupán a kötetek számba vétele volt, hanem a segítségükkel kirajzolódó Kálvin-olvasó hazai értelmiségi körök rekonstrukciója is. A possessorbejegyzésekből kiolvasható 900 egykori tulajdonosból közel hétszáz esetben ismerhetjük meg legalább az egyik szolgálati/működési helyét és annak idejét, a többiekéről nem maradt fenn adat. A forrásviszonyoknak köszönhetően főként azokat lehetett beazonosítani, akik a wittenbergi, az odera-frankfurti, a heidelbergi vagy más protestáns egyetemeken peregrináltak.

Ősz Előd négy nagyobb csoportba osztotta a Kálvin-műveket: az *Institutiókat*, a bibliama-